

KOVÁCS ISTVÁN
**A szabadságharc
 legnagyobb regénye**

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc történelmével monográfiák, forráskiadványok, tanulmánykötetek, tanulmányok, visszaemlékezések, helytörténeti munkák ezrei (vagy talán tízezrei?) foglalkoznak, de született-e róla igazán nagy irodalmi mű? A kérdés akkor fogalmazódott meg bennem, amikor úgy éreztem, hogy alaposan megmerítkeztem a korszakra vonatkozó levéltári forrásokban, s száznál is több embert megismertem azok közül, akik a jelzett korszak eseményeit kutatják. Szenvedélyes odaadásuk, lelkesedéssel vegyes tényiszteletük, ügyszeretetük ragadott meg s vont e voltaképpen több ezer fős társaság tagjai közé.

A magamban feltett kérdés visszhangjaként persze máris sorolhatjuk Jókai Mórnak a korszakot megjelenítő könyveit *A kőszívű ember fiaitól A mi lengyelünkön át a Csataképekig*. Magam is gyakran idézem Rákosi Viktor életemet meghatározó „regényes történetét”, a kilencévesen olvasott *Hős fiúkat*, Vitányi Jánosnak már kamaszkoromban lelkesítő *Híven a halálig* című regényét vagy Györy Dezső *Viharvirágját*. Melléjük tehetném a „48-as szépirodalom” legutóbbi darabját, Somogyvári Gyula évtizedeken át kéziratban lappangó *Tűzszlopát*. E regény több figyelmet érdemelhetett volna, de a szelektív irodalmi celebgyártásra szakosodott utóbbi két évtized több alkotásáról elmondható ugyanez.

Minél hosszabban soroljuk az 1848-ról szóló elbeszélések, regények, drámák, versek címeit, annál sarkosabban fogalmazható meg hiányérzetünk: történelmünk egyik legnagyobb vállalkozásáról, amely ma is képes egyenként, személy szerint megszólítani, magával ragadni bennünket, nem született igazán nagy mű.

A szabadságharcot megidéző szépirodalmi alkotások közül egyetlenegyben éreztem, hogy több a nagy mű esélyénél: Sárközi Györgynek a *Mint oldott kéve* című könyvéről van szó. Főhőse, Mednyánszky Cézár a szabadságharc egyik legismertebb ikonográfiai figurája. Ő a központi alakja Than Mór *Kápolnai csata* című vízfestményének. Kezében feltartott kereszttel, fehér karingben, vállán átvett

piros stólával bátorítja a rohamban megtorpant olasz katonákat, akikre a kép balsarkában hevesen tüzelnek a rá mába behajoló császáriak, s odébb a hídon is szuronyt szegezve törtet előre egy elszánt osztrák gyalogoszázad. Sárközi György a „festményen belüli” riporterként számol be arról, ami Cézárral történik: „Ami őt illeti, szégyelli, hogy egy-két órával előbb oly leküzdhetetlen rémülettel vágtatott el a halál elől, s ha most egy golyó mellén találná, elégtételnek és fölmentésnek érezné gyávaságáért. Szép látvány lenne, amint a lángoló talárban, a magasra emelt ezüsthüvelytel kezében, egyszerre csak elbukna, ráesne Krisztus testére, a bosszút lihegő katonák, keresztülrágva tetemén, vad üvöltéssel rohannának az ellenségre.” Nem ez történik. Az olaszok az osztrák túlerő láttán megadásuk jeléül eldobálják puskájukat, s Mednyánszky Cézár, akit Görgei tábornok 1849. január 5-én nevezett ki a VII. hadtest tábori lelkészévé, kis híján fogságba esik. Annak köszönheti megmenekülését, hogy a tömör ezüstkereszttel halántékon sújtja az őt elvezetni akaró császári őrmestert.

Jékely Zoltán, aki figyelmemet felhívta a regényre, a jelenetről mesélve megemlítette, hogy a kereszt ága oly erővel zúzta be az ellenséges altiszt koponyáját, hogy meggörbült. Azt is méltányolta Mednyánszky Cézárban, hogy pap léteire szerette a nőket... Vagy imádták a nők?

Arról, hogy az 1849 májusában átszervezett és itáliai csapatokkal megerősített császári hadsereg frissen kinevezett főparancsnoka, Julius von Haynau tábornok „bemutatkozásként” felakasztatta Cézár bátyját, Mednyánszky László őrnagyot, mert Gruber Fülöp századossal együtt ellene szavazott Lipótvár feladásának, ha jól emlékszem, még a gimnáziumi történelem tankönyvünk is írt. Ő volna a regény igazi főhőse, aki mártírhalálával élete végéig kísérti hivatásának, családjának, szerelmének, hazájának hátat fordító öccsét? Vagy Görgei Artúr tábornok, László bajtársa a bécsi magyar testőrgárdában, aki Vácot elhagyva baráti kötelességből is tervezi Lipótvár felmentését, mégis lemondani kényszerül róla, majd Európa 1849-es hadtörténetének egén villámként ragyog fel, hogy aztán tétlenségben és az árulás billogjával élje le élete utolsó csaknem hét évtizedét? Amikor elolvastam a könyvet, Görgeit éreztem igazi hősenek, s csodálatot keltett bennem a szerző bátorsága és felkészültsége, hogy ilyenek, a valósághoz

közelállónak ábrázolta a szabadságharc hadvezérét, akkor, amikor a közvélekedés még rendületlen hitte az árulás-mitoszt.

Mednyánszky Cézár bukott angyalként hőssé emelése is kihívó lehetett az 1920-as években. Egy arisztokrata példakép, aki az emigrációban egyre radikálisabb nézeteket vall, s ennek egyik stációjaként szakít papi hivatásával. Döntését az se menti, hogy a papságra szülei kényszerítették anyagi megfontolásból, mert Cézár a bárói címen kívül nem örököl semmit. A szabadságharc alatt Cézár odaadóan szolgálja hazáját, s időnkénti kételyei ellenére Istent is. Az emigrációban előbb Isten ellen lázad, majd a szerelem védelmében egyenesen istentagadó lesz, hogy aztán tagadója legyen a szerelemnek is, ha annak „végkifejlődése” a megalázó kiszolgáltatottságot jelentő családalapítás. Beteljesületlen hitével, beteljesületlen szerelmeivel helyrehozhatatlan roncsolás éri a lelkét. Úgy remél gyógyulást, hogy fölkerelkedik Ausztráliába... Az aranyláz előbb bizonytalan vállalkozásba hajszolja, majd annak kudarca belesodorja a bizonytalan múltú és feslett erkölcsű kétkezi munkások: az aranyásók közé. Amikor némi szerencse révén visszatérni készül az Óvilágba, kis híján áldozatul esik egy rablótámadásnak: bal karját többől amputálni kell. (A „magyar szabadságharcos papot ért tragikus esemény” olyan visszhangot keltett Ausztráliában, hogy róla a Magyarországon harcolt lengyel légió dzsídásórnagya, Seweryn Korzeliński, aki éveken át szintén aranyásóként próbált szerencsét, is megemlékezik kétkötetes ausztráliai útirajzában.)

A testi és lelki csonkulást Mednyánszky Cézár Európába történt hazatérését követően már nem tudja elviselni. Keserűséggel tölti el, hogy a krími háborút lezáró párizsi béke egy szóval sem említi Magyarországot, amiben a magyar emigráció tevékenységének, így saját elkötelezettségének kudarcát is láthatta. 1857 tavaszán egy franciaországi gyógyüdülőhelyen önkézevel vet véget életének. Sírját azóta elegyengette az idő.

Mednyánszky Cézár, akit Görgei hadügyminiszter 1849. június 25-én huszonöt évesen a Hadügyminisztérium hadlelkészi osztályának igazgatójává nevezett ki, korának szinte minden jeles személyiségével találkozott, lazább-szorosabb kapcsolatot tartott velük – ha nem a szabadságharc idején, akkor később az emigrációban. A világsi fegyverletételig rajongott Görgeiért, ismerte a mártírhálóra méltóság-

teljesen készülő Csány László közlekedési minisztert, legjobb barátja, Schmiedegg Károly gróf gyámapiját, az emigrációban töretlen lelkierejéért, munkabírásaért őszintén becsülte Kossuthot, kapcsolatban állt Szemere Bertalannal, a magyar ügyet tizenkét éven át magas színvonalon képviselő Teleki László pedig a barátja volt... A külföldi hírességek közül közel állt Victor Hugóhoz.

Sárközi Györgyöt valószínűleg *Báró Mednyánszky Cézár, az 1848/49. évi honvéd-hadsereg főpapjának emlékezései és vallomásai az emigrációból* címen 1930-ban magyarul megjelent memoárja ihlette a regény megírására. Kevés magyar szépirodai készült fel olyan alaposan történelemben ágyazott hőseinek életre keltésére, mint a harmincadik életévét alig betöltött magyar filozófus és költő. Áttanulmányozta az addig napvilágot látott szakirodalmat, visszaemlékezéseket, dokumentumgyűjteményeket. Minden sorában érezhető az az alapos tényismerettől fűtött szenvedély, amellyel saját személyiségét is beágyazta az általa megjelenített korba.

Hogy a szabadságharc egész históriáját felvázolhasa a történetének szentelt kétszáz-kétszázötven oldalon, az író az eseményláncolatból kiemelt és felnagyított egy-egy szemet. Közülük legemlékezetesebb az a filmszerű közelkép, amely az 1849. január 22-i hodrusbányai összecsapást pergeti le előttünk. A feldunai hadsereg Görgei tábornok által nem kedvelt dandárnoka, Pusztelnik alezerekes egy roham élén halálos sebet kap. Nemsokkal ezután a honvédek által magára hagyott Görgei is kis híján elesik. (Átlőtt csákójáról Jókai Mór is megemlékezik.) Ugyanígy filmre kívánczik Pest palotasorának lövetése, ezzel a tetteivel vált hírhedtté Hentzi tábornok, vagy a Pest és Cegléd között vonaton zötykölődő Csány, Mednyánszky Cézár, Mészáros Lázár és Dembiński beszélgetése. Csány tétován Görgei védelmére kel Mészárossal szemben: „Görgey... nagy eszű fiatalember... Ne bánts... Hogy nyakas, hogy engedetlen? Hát az öreg Bem talán különb? Én eleget bosszankodtam vele... Ez, úgy látszik a ti mestersegetekkel jár... A kard, amikor győz, jogar akar lenni. A hadvezér, amikor elfoglalja egy ország testét, azt hiszi, hogy már övé a lélek is. Az ereje mindegyiknek az, hogy nagy akarata van: a győzelmet az szerzi meg a vezérnek, aki győzni akar. A mi kis országunk számára sok is ennyi erős akarat, kivált, ha mindegyik mást akar. Mert ennek neve a széthúzás... És mi ebbe bukunk bele: meglátjátok.” Az utóbbi néhány mondat, mintha a mi korunknak szánt üzenet is volna.

A regényt persze nem az író történelmi tények iránti tisztelete minősíti, hanem művészi eszköztára: nyelve. Mert költői prózát olvasunk. Az ígéretes költőnek indult Sárközi György bizonyára több kötetnyi versét beleírta a *Mint oldott kévébe*. És ezért mintha hosszú évekre ki is száradt volna. Ha a versírásban egyre ritkábban, az irodalomszervezésben, a magyar nép nincstelen tömegei felemelésének vágyában Sárközi folyamatosan költőnek bizonyult. Illyés Gyula megemlékezése szerint „az ő szerkesztése jeleníti meg a Válasz fénykorát, a falukutató irodalmat ő szervezte nagy vállalkozással, nélküle talán a Márciusi Front sem születik meg”. Ideái fölébe emelték a mind elaljasultabb kornak, amelyben élt, és amely halálba taszította: 1945. március 8-án munkaszolgálatosként halt meg Balfon.

Említettem, időnként az az érzése az olvasónak, hogy a regényben nincsenek mellékfigurák. A felnagyított képekben mindenki főszereplő, s ez az író elsőrangú jellemábrázoló képességét dicséri. Ez a „minden szereplő főhős”-élmény már a könyv harminc évvel ezelőtti elolvasásakor belém ivódott. Egyébként miért emlékeznék oly élesen a francia nevelőnőre, Nanette-re, aki évtizedek múltán eljutva Párizsba egy marék francia földdel akar visszatérni Magyarországra, ahol majd minden biztonnal eltemetik. Megmagyarosodva – tegyük hozzá. Minőségben ugyanilyen figyelemben részesül az író részéről Hedvig is, aki Cézár végzetének mondható,

vagy „igazi” menyasszonya, Mathilde, aki ösztönösen svájci hegyekkel árnyékolja be magát az őtána mint napfény után vágyakozó vőlegény elől. De epizódszerű megjelenése ellenére sem felejtjük el az angol bankárrá felkapaszkodott Kiss úr alakját – aki persze ellenszenves, de mi más legyen egy bankár? –, vagy az ausztráliai kiszolgáltatottságban és a reménytelen aranyásóhelyben Cézárral osztozó egykori honvédtisztet, Farkas Mártont.

Természetességében is drámai, ahogy Sárközi György megjeleníti a számkivetett, sebesült huszárkapitány, Schmidegg Kálmán haldoklását. Még tragikusabb Mednyánszky Cézár halála: „Egy kicsi üveget dobál tenyerében, amelyet valamikor Kálmántól kapott. A kicsiny üveg szürke folyadékkal van tele. Cézár lekaparja körmével a megfeketedett pecsétviaszt, amely az üvegcsé száját elzárja. Tartalmát beleönti egy pohár vízbe. A színtelen víz lassan elsötétedik: alulról fölfelé kavarg vissza a nehéz folyadék. Cézár remegő kézzel magasra emeli a poharat a gyertyafényben, s várja, hogy egészen fekete legyen. Egy régi perc emléke bukkan föl lüktető agyában, mint hirtelen fölmerülő dallam foszlánya, amikor ugyanígy állt, kezében a méreggel. Behunyja szemét, s egyszerre ajkán érzi a pohár hideg peremét.” És hiába várjuk a regény folytatását.

Az olvasó kényszert érez arra, hogy továbbírja Sárközi regényét: kiegészítse saját sorsának még befejezetlen történetével.

Kovács Mihály: *Alvó gyermek*, 1850